

ТРАНЗИЦИОНА ПРАВДА во Република Македонија

Извештај за 2010-2011 година

Скопје, 2012

Наслов на публикацијата:

“Транзициона правда во Република Македонија. Извештај за 2010-2011 година“

Издавач:

Центар за истражување и креирање политики

Уредник:

М-р Оливер Станоески

Печати:

СГР Оргинал

Тираж:

150 примерока

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

342.2:340.13.047(497.7)"2011/12"(047)

ТРАНЗИЦИОНА правда во Република Македонија : извештај за 2010-2011 година / [уредник Оливер Станоески]. - Скопје : Центар за истражување и креирање политики, 2013. - 67 стр. ; 30 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4586-34-0

а) Транзициона правда - Македонија - 2011-2012 - Извештаи
COBISS.MK-ID 93255434

ВОВЕД

Овој извештај е резултат на систематско следење на напредокот на процесот на транзициона правда во земјите кои произлегоа од распадот на СФРЈ. Регионалниот тим кој стои зад ова истражување е составен од следните невладини организации: Фонд за хуманитарно право (ФХП) од Белград; Младинска иницијатива за човекови права во Хрватска (ЈИХР Хрватска) од Загреб; Центар за истражување и креирање политики (ЦИКП) од Скопје; Фонд за хуманитарно право – Косово (ФХП Косово) од Приштина; Здружение за транзициона правда, одговорност и сеќавање во БиХ од Сараево; Центар за демократија и транзициона правда (ЦДТП) од Бања Лука; и Цивил линк – Центар за човекови права од Љубљана. Истражувањето е спроведено со поддршка на Европската комисија и Фондацијата Рокфелер.

Распадот на СФРЈ остана запомнет по крвавите конфликти кои го зафатија целиот регион, и кои како последица зад себе оставија голем број на жртви, инвалиди, раселени лица и разурнати домови. “Ефектот на прелевање“ започна во Словенија во јуни 1991 година, а заврши со внатрешниот конфликт во Македонија во 2001 година. Декадата на крвави конфликти резултираше со преку 130.000 жртви, милиони раселени лица, и стотина илјади разурнати домови.

Постконфликтната трансформација и мерките на нормализација и градење на мир во вакви општества, меѓу другото, претпоставуваат и соочување со тоа конфликтно минато и неговите последици преку утврдување на фактите за жртвите и тешките повреди на човековите права. Комплексниот пакет на мерки кои во оваа насока ги преземаат, или треба да ги преземат, државните институции и организациите на цивилното општество е опфатен со поимот “транзициона правда“. Нејзини основни елементи се судењата за воени злосторства, институционалните реформи, утврдувањето на фактите и репарациите. По тој логичен след е подготвен и овој годишен извештај.

Во контекст на транзиционата правда во Република Македонија во анализираниот период (2010-2011 година) се издвојуваат следните промени: 1) На планот на *судењата за воени злосторства* настана пресврт како резултат на автентично толкување на Законот за амнестија (јули 2011) од страна на Собранието, со што фактички дојде до целосно амнестирање на сите преостанати случаи за воени злосторства. Овој чин предизвика жестоки реакции од страна на домашни и меѓународни субјекти, кои го осудија ваквиот начин на попречување на судска разрешница за случаи кои беа во фаза на истрага или судење. Доминира ставот дека ваквиот чекор беше дел од меѓу-партиски договор на партиите кои ја составија коалиционата влада по тукушто завршените парламентарни избори. Што се однесува до *институционалните реформи* во овој период, може да се каже дека и покрај одредени кадровски и други проблеми во рамки на Комисијата за верификување на фактите, процесот на лустрација продолжи да тече и во овој период, согласно Законот

за определување дополнителен услов за вршење јавна функција. До крајот на 2011 година верификувани се околу 6000 изјави, а за околу 40 лица е утврдено дека соработувале со тајните служби. Сомнежите за политизација на процесот на лустрација се зголемуваат и го доведуваат во прашање неговиот легитимитет. Во однос на **утврдувањето на фактите**, нема придвижување во правец на откривање нови информации во однос на исчезнатите лица од конфликтот во 2001 година. Од Министерството за внатрешни работи тврдат дека проширената амнестија нема да влијае на текот на потрагата по исчезнатите лица. Политичките партии имаат дијаметрално спротивни ставови во однос на амнестирањето на случаите за воени злосторства: оние кои се на власт сметаат е направен неопходен чекор кон конечно помирување, додека опозицијата смета дека наместо да се казнат, виновниците се наградуваат. Политизацијата на медиумите само ја поларизира состојбата и на политички и на општествен план. На планот на **репарациите**, по укинувањето на барањата за враќање на средствата добиени по основ на обештетување, материјалната репарација стана предмет за политички манипулации. Сè уште постојат гласини за наводно договорено заедничко решение и за барањата на припадниците на безбедносните структури и на поранешните припадници на Ослободителната народна армија на Албанците (ОНА). На подрачјето на Република Македонија сè уште постојат внатрешно раселени лица од конфликтот во 2001 година, кои остануваат незадоволни од својот статус и третманот на судските органи во однос на нивното обештетување. Не постојат заеднички меморијали кои би ги обединиле жртвите Македонци, Албанци и други, но затоа во 2011 година по повод одбележувањето на десетгодишнината од конфликтот, беа откриени неколку спомен-обележја во чест на паднатите припадници на безбедносните сили. Од друга страна, “Музејот на слободата“, или попознат како “Музејот на ОНА“, сè уште опстојува и покрај оспорениот легалитет на градбата.

Со оглед на тоа што Извештајот кои ѝ се презентира на јавноста се однесува на период кој е зад нас, вредно е да се укаже дека читателот треба да води сметка дека на одредени констатации и заклучоци треба да се гледа низ призмата кога е правено истражувањето. Сите новини настанати во меѓувреме ќе бидат предмет на посебна анализа за транзиционата правда во периодот 2012-2013 година.

М-р Оливер Станоески

I. Транзиционата правда во пост-југословенските држави

Судења за воени злосторства

За разлика од Република Македонија, која е исклучок во оваа смисла, во другите пост-југословенски држави се завршени или се во тек судски процеси за воени злосторства извршени во текот на вооружените судири на овие простори (јануари 1991- јуни 1999 година). За сите судења е карактеристично што траат долго и дека жртвите не се доволно информирани за напредокот на постапката во која сведочеле.

Кога станува збор за **Босна и Херцеговина**, она што сериозно ја загрозува еднаквоста на обвинетите и на осудените пред законот е невоедначената судска практика во примената на законите во процесуирањето на воените злосторства. Во постапките за воени злосторства на ниво на ентитетите и дистриктот Брчко се применува Кривичниот закон на СФРЈ, додека во Судот на БиХ се применува Кривичниот закон на БиХ. Заради противењето на Република Српска, која се повикува на Дејтонскиот договор, во БиХ не постои Врховен суд, па оттаму жалбената постапка е во надлежност на Судот на БиХ, кој суди и во првостепена постапка.

Процесот на пренесување на надлежноста за судења за воени злосторства на пониските судови оди бавно. Во периодот од 2006 до крајот на 2011 година, на месно-надлежните судови им се пренесени вкупно 83 предмети. Од нив 52 предмети им се отстапени на судовите на БиХ, 27 на судовите на Република Српска, и еден предмет на Основниот суд на дистриктот Брчко. Новите обврски на кантоналните и на окружните судови претпоставуваат адекватна техника, стручна и финансиска поддршка, за да судењата се одвиваат професионално и без повреда на правото на фер и правично судење.

Признавањето на вината, со учество на здруженијата на жртвите во донесувањето на одлуката примената во секој конкретен случај, се покажува како соодветен инструмент на кривичната правда, особено ако се има предвид долгата временска дистанца од времето кога се извршени воените злосторства, староста на жртвите и на сведоците, како и потребата на жртвите да доживеат јавно каење и извинување од сторителите.

Судењата се најинтензивни во Судот на БиХ, кој од основањето до крајот на 2011 година правосилно осудил 88 лица, и завршил вкупно 78 случаи за казнени дела за извршени воени злосторства, злосторства против човечноста, геноцид и на други тешки повреди на меѓународното воено право.

Во Република **Хрватска**, затворањето на преговорите од поглевјето 23, кое се однесува на правосудството и темелните права, создаде синергија меѓу критиките на меѓународните институции и организациите за човекови права и препораките на Европската Комисија, во однос на подобрувањето на правната рамка во која се одвива процесуирањето на воените злосторства. Со измените на Законот за примена на Статутот на Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија (МКСЈ) воведена е надлежност на жупаниските судови во Осиек, Риека, Сплит и Загреб, како и можноста за користење на доказите собрани од страна на МКСЈ во казнените постапки во Република Хрватска.

Во 2011 година е видлив одреден напредок во процесуирањето на воените злосторства. Притисокот на Amnesty International и на домашните организации за човекови права, во текот на 2011 година придонесе Државното обвинителство на Република Хрватска (ДОРХ) да подигне обвиненија против Томислав Мерчеп, воен советник во Министерството за внатрешни работи на Република Хрватска, и против Владимир Миланковиќ, одговорен за сите активни и резервни единици во состав на полициската управа (ПУ) Сисак во текот на 1991-1992 година. Меѓутоа, освен тие неколку примери, и натаму нема истраги и подигнати обвиненија против политички и војно претпоставени лица во случаи на казнени дела против припадниците на малцинските национални групи. И покрај постоењето на јавно достапни информации и докази користени во завршените кривични постапки, сè уште не е поведена постапка против Владимир Шекс, кој за време на војната беше претседател на Кризниот штаб за Источна Славонија, а кој е наводно вмешан во злосторствата во Осиек во 1991 година.

Во случаите на жртви на силување/сексуално насилство, судовите во ниту еден случај не примениле мерки на заштита на идентитетот на жртвата, како што се сведочење од други простории по пат на видео-линк, промена на лицето и гласот, употреба на псевдоним и друго. Само во некои предмети, во текот на сведочењето на жртвата, од главната расправа била исклучена јавноста.

Образложенијата кои се однесуваат на ниските затворски казни и ослободителните поресуди, откриваат пристрасност на судиите кон припадниците на Хрватската војска и полиција. Судијата на Жупанискиот суд во Сисак, Снежана Мркоџиќ, за време на образложението на ослободителната пресуда во однос на четворица припадници на Хрватската војска, во ноември 2010 година изјавила: „Многу ми е жал што морам да им судам на припадници на Хрватската војска за казнени дела за кои сме навикнале дека ги правела спротивната страна, особено сега, кога палиме свеќи за Вуковар.“

Објавувањето на првостепената хашка пресуда за генералите Анте Готовина и Младен Маркач беше пропратена со несериозни политички коментари, воздигнување на осудените на пиедестал на национални херои, организирање на собири за поддршка ширум Хрватска, со истовремено игнорирање на наодите за страдањата и неправдите кои им биле сторени на жртвите.

Што се однесува до Република **Србија**, законодавството не е во согласност со стандардите воспоставени од страна на МКСЈ во поглед на командната одговорност. Во кривичното законодавство на Србија не постои обвинителен акт за командна одговорност. Нема ниту политичка волја да им се суди на генералите. Иако МКСЈ со првостепена пресуда го осуди речиси целокупниот некогашен државен врв на Република Србија, тоа не доведе до покренување кривични постапки против високи функционери на војската и полицијата во чии зони на одговорност имало масовни воени злосторства.

Истрагите кои ги подготвува и покренува Обвинителството за воени злосторства на Република Србија (ТРЗ) траат долго и во голем степен не резултираат со обвиненија. Во врска со масовните злосторства направени во КПД Дубрава на Косово, ТРЗ почна да постапува во 2008 година, но до крајот на 2011 година не отвори истрага. Во врска со кривичната пријава на Фондот за хуманитарно право (ФХП) против командантот на десеттиот диверзантски вод на Војската на Република Српска, Милорад Пелемиш, иако во август 2010 година ТРЗ јавно најави покренување на кривична постапка, до крајот на 2011 година тоа не се случи.

ТРЗ во текот на 2011 година обвини вкупно десет лица. Од нив, само едно обвинение претставува нова постапка, а обвиненијата против останатите произлегоа од

поранешните постапки пред Одделението за воени злосторства на Вишиот суд во Белград.

Во предметите за воени злосторства направени на Косово, ТРЗ често покренува обвиненија врз основа на делумно спроведени истраги, како во предметите Сува Река/Suhareke и Чушка/Qushk.

Пракса на ТРЗ е да го менува обвинението спроти донесувањето на пресудата, намалувајќи ја одговорноста на обвинетите на командни позиции, како во предметот *Зворник II* (обвинети Поповиќ и Грујиќ). И во 2011 година имаше поголем број отстапени предмети, отколку нови, како пред Одделението за воени злосторства на Вишиот суд во Белград, така и пред Апелациониот суд во Белград.

Како и во 2010 година, така и во 2011 година, Апелациониот суд во Белград продолжи да ги потврдува ниските затворски казни на првостепениот суд. Најнегативен пример е предметот *Зворник II*, во кој обвинетиот Бранко Поповиќ е осуден на 15 години затвор, а обвинетиот Бранко Грујиќ на казна затвор во траење од 6 години. Имајќи предвид дека тие двајцата во време на злосторството, како носители на цивилната и на воената власт во општината Зворник, односно како носители на хиреархиски најодговорните функции, биле активни учесници во реализацијата и/или во организирањето на планот за прогон на муслиманското население од територијата на општина Зворник, висината на казните кои им се изречени е крајно непримерена.

Заштитата на сведоците-инсајдери предизвикува голема загриженост, особено имајќи го предвид извештајот за незаконитостите во процесуирањето на воените злосторства, кои ФХП им го упати на државните институции во ноември 2010 година, и реагирањето на ТРЗ на наодите од тој извештај.¹ ФХП укажува дека единицата за заштита на сведоците функционира како група за притисок, која има за задача да ги спречи припадниците на војската и на полицијата да сведочат за воените злосторства. Особено вознемируваат наодите на сведоците-инсајдери кои укажуваат дека ТРЗ ги одвраќало да сведочат против обвинет генерал на полицијата, како и наодите на ТРЗ дека сведоците-инсајдери фабрикуваат лаги за таа институција.

¹ “Забелешки на извештаите на Фондот за хуманитарно право“, Обвинителството за воени злосторства на Република Србија, 14.11.2011

http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2011\S_2011_11_14.LAT.pdf

Во поглед на ситуацијата на **Косово** евидентно е дека Кривичниот закон повеќе соодветствува на барањата на меѓународното право, отколку на Кривичниот закон на СФРЈ. Косовскиот закон го вклучува силувањето и командната одговорност на командното лице, или на лицето кое ефективно дејствува како воен командант и може во извесни околности да биде одговорно за постапките на сите што се под негова ефективна контрола, за разлика од Кривичниот закон на СФРЈ кој познава само кривична одговорност за наредување и за извршување на воени злосторства.

Во судовите на Косово на процесуирање чекаат 200.000 заостанати предмети. Во ноември 2010 година, Судскиот совет на Косово година ја усвои Националната стратегија за намалување на старите/нерешени предмети, но нејзината примена сè уште не дава видливи резултати. Проблемите, како што се политичките притисоци, недостатокот и непрофесионалноста на домашните обвинители и судии, остануваат и натаму актуелни.

Во текот на 2010 година, ЕУЛЕКС, кој е надлежен за судењата за воените злосторства, беше повеќе ангажиран со предметите на организиран криминал, корупција, злоупотреба на службената положба, како и во изнаоѓањето вонредни правни лекови, отколку со судењата за воените злосторства. Во 2011 година имаше повеќе завршени истраги кои резултираа со потврдување на обвиненијата, со првостепени и со правосилни пресуди. Значајно е да се напомене дека домашните обвинители беа ангажирани во два предмета на воени злосторства. Во предметот *Обвинител против Слободан Мартиновиќ и други*, домашниот тужител го презеде предметот во фаза на главен претрес, а во предметот *Обинител против Зоран Колиќ*, домашниот обвинител раководеше со истрагата.

Најголем проблем во процесуирањето на воените злосторства на Косово е заштитата на сведоците. Во јули 2011 година Парламентот на Косово го усвои Законот за заштита на сведоците, кој предвидува основање на Одбор за заштита на сведоците кој решава за почетокот, траењето и завршувањето на програмата на заштита. Голема загриженост предизвикува одредбата со која се предвидува “специјален режим за заштитените сведоци во казнено-поправните домови“.

ЕУЛЕКС, а претходно и УНМИК, го процесуира и го истражува грабнувањето на косовските Албанци под сомнеж дека соработувале со српските власти од страна на ОВК, но сè уште не се занимава со грабнувањата на Србите, Ромите, и на другото не-

албанско население. Во јуни 2011 година ЕУЛЕКС основа Специјална истражувачка оперативна група со седиште во Брисел, која има задача да спроведе истрага за исчезнувањата на Косово, префрлањето на киднапираните лица во Албанија и вадењето на човечки органи. Тоа претставува можност да се говори за судбината на исчезнатите Срби, Роми и други не-Албанци во контекст на кривичната одговорност, но и од хуманитарна и човечка потреба за изразување солидарност и сочувство со сите жртви.

Со измените на Кривичниот закон на **Црна Гора** од 2003 година, командната одговорност е предвидена како посебно кривично дело. До крајот на 2011 година нема обвинети за командна одговорност.

Карактеристично за четирите кривични постапки за воени злосторства е дека обвинетите се непосредни извршители на кривичните дела. Обвинителството предложило, а судот им одредил притвор на обвинетите дури по покренувањето на обвинението, притоа одредувајќи дека половина од обвинетите треба да се депортираат, така што на првообвинетиот во случајот *Калуѓерски лаз* и на еден од обвинетите во случајот *Морињ* им е судено во отсуство.

На 29 март 2011 година Вишиот суд во Подгорица донел ослободителна пресуда за сите девет обвинети во предметот *Депортација на бегалците*, со образложение дека „обвинетите со своите незаконски постапки, за кои е утврдено дека ги извршиле, не направиле воено злосторство, не припаѓале на вооружените формации, ниту биле во служба кај некоја од страните во судирот.“ Во предметот *Буковица*, пресудата е укината во јуни 2011 година и предметот е вратен на повторно судење. Во почетокот на октомври 2011 година донесена е втора ослободителна пресуда во овој предмет. Обете пресуди предизвикаа жестоки критики од страна невладините организации за човекови права.

Во Република **Македонија** нема судења за воени злосторства. Законот за амнестија кој беше донесен во 2002 година овозможи амнестија на сите припадници на вооружени формации за кои постоеше сомнение дека направиле кривични дела во периодот на конфликтот, заклучно со 26 септември 2001 година. Според тој закон, амнестијата не се однесуваше на дела за кои е покрената постапка пред МКСЈ. На 19 јули 2011 година, на иницијатива на албанските политички партии (Демократска партија на Албанците – ДПА и Демократската унија за интеграција – ДУИ) се покрена

постапка за автентичното толкување на Законот за амнестија од стран на Собранието на Република Македонија. Истиот ден, иницијативата беше усвоена со 63 гласа *за* и 29 *против*, со што практично се откажа кривичната правда за тешки повреди на човековите права во текот на вооружениот судир во Македонија.²

Автентичното толкување на Законот за амнестија овозможи амнестијата да се примени и на осомничените и на обвинетите во предметите кои МКСЈ претходно ги врати на постапување во Република Македонија.

Злосторствата над Албанците сè уште не се процесуирани. Предметот *Јама* со години се наоѓа во Основното јавно обвинителство и согласно автентичното толкување на Законот за амнестија, тој ќе биде затворен. Имено, во областа Јама, меѓу Кичево и Дебар, беше пронајдена е гробница со посмртни останки на лица кои исчезнале во текот на конфликтот во 2001 година: Радослав Гинов, бугарски државјанин и тројца Албанци од Македонија – Ислам Велиу, Хајредин Халими и Ибраим Велиу. Обвинителството не покрена обвинение поради недостаток на докази. Осомничени за убиството на овие жртви се неименувани припадници на безбедносните органи.

Во **Словенија** не постојат судови и обвинителства кои посебно се надлежни за воени злосторства, а не постојат ниту посебни служби за поддршка на сведоци.

Во тек се девет постапки за воени злосторства против цивилното население и повреда на Женевската конвенција. Постапките траат речиси 20 години, во отсуство на обвинетите. Најпознат случај е кривичната постапка пред судот во Морска Собота, против офицерот на некогашна ЈНА, полковникот Берислав Попов, и генералот Владо Трифуновиќ, државјанин на Република Српска. Обете обвиненија во април 2008 година беа споени во едно. Обвинителството во Морска Субота ги обвини Трифуновиќ и Попов по основа на командна одговорност за воени злосторства над цивилно население за време на интервенцијата на ЈНА во Словенија во 1991 година.³

Во тек се 15 истраги против припадници на ЈНА, започнати непосредно по завршувањето на вооружениот судир во Словенија.

² Вооружениот судир во Македонија траеше од јануари до ноември 2001 година.

³ „Генерал Трифуновиќ; Нема да одам на судење“, интернет страница на *Радио Слободна Европа*, 14. јули 2010.

http://www.slobodnaevropa.org/content/general_trifunovic_opruzen_za_ratni_zlocin_u_sloveniji/2099828.html

Судовите во Словенија донесоа пет ослободителни пресуди. Последната е донесена во 1999 година. Четири ослободителни пресуди се изречени за припадници на поранешната ЈНА со не-словенечка националност и за еден офицер на ЈНА со словенечка националност „поради служење во странска војска“.

Обвиненијата и истражните предмети бараат сериозно стручно преиспитување затоа што припаѓаат на периодот кој се карактеризираше со политички пристап кон припадниците на поранешната ЈНА, а помалку со правен. Меѓу другите, тоа го покажува и ослободителната пресуда на возачот на ЈНА кој беше обвинет дека ја загрозил безбедноста затоа што „под дејство на алкохол со голема брзина возел кон деца.“

Во рамките на регионалната соработка за процесуирање на воените злосторства, до крајот на 2011 година, потпишани се неколку билатерални договори меѓу обвинителствата на БиХ, Хрватска, Србија и Црна Гора. Тие придонесоа значајно за поефикасно решавање на барањата за размена на информации и за сослушување на сведоци надвор од границите на државите, што овозможува обвинителствата да упатуваат и да одговараат на молби без користење на дипломатските канали.

Договорот за соработка во гонењето на извршители на кривични дела, воени злосторства, каков што Хрватска и Србија потпишаа во 2006 година, се покажа како добар инструмент за отстранување на проблемите во процесуирањето на воените злосторства, а кои се беа насобрале во сите повоени години, и каде што во Хрватска им се судеше претежно на извршители од српска националност, додека пак во Србија немаше судења за воени злосторства.

Во февруари 2010 година БиХ и Хрватска го потпишаа изменетиот Договор за меѓусебно извршување на судските одлуки во кривичните постапки, што спречува бегство на осудените лица од една во друга држава. Резултат на тој договор е осудениот бегалец Бранимир Главаш, кој денес ја издржува казната во затворот во Зеница.

Позитивно е што правосудните органи на Србија и Хрватска продолжија да разменуваат докази и судски предмети, и покрај влошените односи предизвикани со: апсењето на хрватскиот државјанин Тихомир Пурда во БиХ, а по потерница на Република Србија; со одбивањето на ТРЗ на Република Србија да му ги отстапи

обвинението и доказите на хрватското обвинителство против хрватскиот државјанин Вељко Мариќ; со објавувањето на обвинението на Военото обвинителство на некогашната ЈНА против Владимир Шекс и уште 33 државјани на Хрватска; како и со донесувањето на Законот за поништување, кој хрватскиот Сабор го усвои на 21 ноември 2011 година.

Потпишувањето на Протоколот меѓу БиХ и Србија за соработка во делот на гонењето на извршителите на воени злосторства со кој, меѓу другото, беше предвидено вложување заеднички напори за спречување на паралелни истраги, а кое беше закажано за 30 ноември 2011 година во Брисел, е откажано непосредно пред самото потпишување. Мисијата на ОБСЕ смета дека „водењето постапки од страна на српските власти во предмети на воени злосторства, кои се однесуваат на вооружениот судир во БиХ, иако легитимно, според меѓународното право, било причина за зголемување на напнатоста меѓу БиХ и Србија“. Подобрувањето на односите меѓу обвинителствата на БиХ и Србија зависи од откажувањето на ТРЗ на Република Србија од злоупотребата на актот за универзална надлежност.

Во октомври 2010 година Србија и Црна Гора потпишаа Договор за предавање, кој предвидува соработка во однос на кривичните дела против човечноста и другите добра заштитени со меѓународното право, вклучително и воените злосторства. До крајот на 2011 година договорот не е применет во однос на Предраг Стругар, првообвинетиот во предметот *Калуѓерски лаз*.

Иако постои голема потреба од силна соработка со косовските институции, заради страдањето на 13.500 луѓе во текот на вооружениот судир 1998 и 1999 година, и непосредно по завршувањето на војната, обвинителството на Република Србија соработува исклучиво со Единицата на ЕУЛЕКС за истражување на воени злосторства.

Институционални реформи

Во поголемиот број пост-југословенските држави постојат законски одредби кои ги спречуваат лица осудени за какво било кривично дело за кое е предвидена затворска казна над одреден минимум, да извршуваат должноста пратеник, со што се опфатени и лицата кои се осудени за воени злосторства.

Во БиХ, во периодот 2002-2004 година, беа спроведени реформи на полицијата (сертификација) и на правосудството (реименување), меѓутоа, процесите на стручна проверка не се доволно сеопфатни, зошто лицата кои биле вмешани во извршувањето на воените злосторства, или во други повреди на човековите права, и натаму обавуваат функции во државните тела. Важечката законска рамка забранува именување, како и активно и пасивно избирачко право за лица за кои постои обвинение во предмети за воени злосторства, како и за лица кои се наоѓаат на издржување на казна. Меѓутоа, со законот не се опфатени лица кои издржале казна за сторени воени злосторства. На Косово нормативната рамка не прецизира дали лицето кое е на издржување казна затвор за воени злосторства, или кое ја отслужило казната, може да биде кандидат на избори, додека осомничени за воени злосторства можат да се кандидираат на избори. Во пракса има случаи каде што такви лица се на истакнати јавни функции.

Во Србија и понатаму се применува Законот за одговорност за кршење на човековите права од 2003 година, но поднесен е Предлог-закон за измени и дополнувања на Законот за одговорност за кршење на човековите права, со што важноста на тој закон би се продолжила на 20 години. Овој предлог е сè уште во парламентарна процедура. Во Црна Гора и во Хрватска и натаму нема барања за лустрација.

Словенија спроведе реформа на институциите уште во средината на деведесеттите години, кога како еден од критериумите за именување на судии и на обвинители, односно за задржување на службата во полицијата, се предвиде и неинволвираност на лицата во случаи на кршење на човековите права, односно во воени злосторства. Покрај тоа, оневозможен е и реизборот на судиите кои носеле такви пресуди со кои се кршени човековите права.

Во текот на 2011 година, со Законот за изменување и дополнување на Законот за определување дополнителен услов за вршење јавна функција, Комисијата за верификација на фактите во Република Македонија ја прошири листата на категории за соработка со тајните служби, вклучувајќи и свештеници, новинари, активисти на невладини организации, адвокати и научни работници. Кон крајот на 2011 година покрената е постапка пред Уставниот суд за преиспитување на уставноста на одредбите кои се однесуваат на проширување на истрагата. Универзитетскиот професор и долгогодишен активист за човекови права, Владимир Милчин, е прогласен

за соработник на комунистичката тајна служба, што предизвика сомнеж за независноста на работењето на оваа Комисија во однос на политичките притисоци.

Во земјите во регионот и натаму постои силна политичка и јавна поддршка за обвинетите за воени злосторства, величење на нивната улога во текот на вооружените судири и истакнување на страдањето на жртвите само на сопствениот народ. Таков став доминираше во Хрватска по изрекувањето на првостепената пресуда за хрватските генерали во април 2011 година, додека политичките претставници на Србите во Босна и Херцеговина и натаму го истакнуваа страдањето на сопствениот народ, инсистирајќи на баланс меѓу жртвите, особено во односот кон геноцидот во Сребреница. Српските претеници имаа најмногу забелешки за работата на институциите во БиХ кои се занимаваат со воените злосторства, препишувајќи им пристрасност и примена на различни критериуми во зависност од етничката припадност. Во 2010 година српскиот парламент усвои Декларација за осуда на злосторството во Сребреница, со што е направен значаен чекор во процесот на соочување со минатото, но текстот на декларацијата и нејзиното усвојување наиде на критики, особено во БиХ. Претставниците на здруженијата на жртвите од Сребреница ја критикуваа декларацијата, затоа што е избегнато експлицитното споменување на зборот „геноцид“, додека претставниците на боречките организации од Република Српска, усвојувањето на декларацијата го протолкуваа како наметнување на колективна вина врз српскиот народ.

Темите во врска со воените злосторства мошне ретко се застапени во медиумите, додека во поголемиот дел од пост-југословенските држави сè уште е присутно „патриотското новинарство“, односно доминација на националистичката идеологија. Во Србија се постави прашањето за кривична одговорност на новинарите поради поттикнување на воени злосторства во текот на вооружените судири во деведесеттите години, а слично барање упатија и организациите за човекови права во Црна Гора. Реакцијата на медиумите на првостепената пресуда на генералите, во која доминираше ставот за неправедност и за „драконски казни“, без нималку простор да им се даде на жртвите, ја одбележа медиумската слика во 2011 година во Хрватска.

Утврдување на фактите и кажување на вистината

Во текот на 2010-2011 година во регионот на пост-југословенските држави не е претставена ниту една официјална иницијатива за формирање на државна (национална) комисија за вистина.

Во БиХ, во овој период, Експертската работна група за изработка на Стратегија за транзициона правда во БиХ спроведе консултативен процес, во текот на кој се расправаше за моделот и за предлозите за воспоставување вонсудско тело за утврдување на фактите и кажување на вистината на национално ниво. И покрај бројните судски пресуди, голем број граѓани на БиХ и натаму сметаат дека релевантните факти за вооружениот судир сè уште не се утврдени. После Дејтонскиот мировен договор, во БиХ се реализирани голем број иницијативи за утврдување на фактите и кажување на вистината, претежно иницирани во рамки на невладиниот сектор. Меѓутоа, овие иницијативи беа меѓусебно некоординирани и фокусирани пред сè на урбаните центри.

После повеќегодишен, интензивен консултативен процес во рамките на Иницијативата за РЕКОМ, во март 2011 година е усвоен Предлог-статутот на РЕКОМ, кој заедно со повеќе од половина милион собрани потписи од граѓаните ширум регионот, им е предаден на претседателите на државите создадени на територијата на некогашна Југославија. Кон крајот на 2011 година процесот РЕКОМ влезе во фаза на институционализација, односно, пренос од невладино на институционално/политичко ниво.

Хрватскиот државен Меморијално-документациски центар на Домовинската војна продолжи со собирање на факти за настаните од вооружените судири во Хрватска, проширувајќи го своето делување и на вооружениот судир во БиХ. На Косово во 2011 година, во рамките на Министерството за правда, е основан државен Институт за истражување на воените злосторства на Косово со цел координација, следење и истражување на воените злосторства. Во Србија, Хрватска и на Косово, организациите за човекови права кои работат на документирање на воените злосторства (Фондот за хуманитарно право, Фондот за хуманитарно право на Косово и Документа) продолжија да работат на создавање сеопфатен попис на човечки загуби во

вооружените судири во деведесеттите години. Во Словенија, со истражување и со утврдување на фактите за „избришаните“ се занимаваше Мировниот институт од Љубљана.

Регионалната координација на здруженијата на семејствата на настраданите од подрачјето на поранешна Југославија е покрената во 2011 година под покровителство на Меѓународната комисија за исчезнати лица (ICMP), а со цел за поврзување на здруженијата и зајакнување на притисокот врз владите од регионот за поефикасна работа на решавањето на судбините на исчезнатите лица. До крајот на 2011 година, според податоците на Меѓународниот комитет на Црвениот крст (МКЦК), судбината на околу 13.500 лица кои исчезнале во текот на вооружените судири од 1991-2001 година на подрачјето на поранешна Југославија сè уште не е разрешена. Активности за пронаоѓање и за идентификација на посмртните останки на исчезнатите лица спроведуваа државните комисии за исчезнати лица во Хрватска, Србија, Црна Гора, како и Институтот за исчезнати лица на БиХ. На Косово со решавањето на судбината на исчезнатите лица се занимава владината Комисија за исчезнати лица, Канцеларијата за судска медицина во рамките на косовското Министерство за правда и Одделението за форензичка медицина на ЕУЛЕКС.

Во содржината на најголемиот број учебници употребувани во 2010-2011 година, во основните и во средните училишта во БиХ, Хрватска, Србија, Косово, Црна Гора и Словенија, забележлива е етничката пристрасност. Одговорноста и вината за воените злосторства, или за распадот на Југославија, претежно се припишува на другата страна, додека се премолчува или се минимизира улогата на својата страна во злосторствата. Во ниту еден учебник кој се употребува во основните и во средните училишта во Македонија не се застапени содржини кои се однесуваат на судирот од 2001 година.

Репарации

Законите кои ги регулираат статусот и правата на цивилните жртви на војната во поголемиот дел од пост-југословенските држави останаа непроменети во однос на предходниот период, па бројните недостатоци и натаму се видливи во оваа област на транзиционата правда. Во поголемиот број држави право на административни

реперации и натаму имаат само цивилите и војниците кои доживеале телесно оштетување, а последиците од малтретирање мораат да се докажуваат за да се стекнат овие права. Жртвите кои не ги исполнуваат овие услови, односно немаат телесно оштетување како последица на малтретирање во текот на вооружените судири, во поголемиот број пост-југословенски држави немаат статус на цивилни жртви на војната. Исклучок претставува БиХ, каде законот пропишува дека жртвите на силување и на сексуална злоупотреба имаат право на надомест, без услов за докажување на телесно оштетување.

Лицата кои биле заробени во логорите во поголемиот дел држави мораа да го докажуваат телесното оштетување, со исклучок на Хрватска, односно самиот престој во логор не беше сметан за доволен услов за стекнување право на надомест. Што се однесува на лицата кои биле заробени во логорите, може да се очекува напредок на Косово, каде кон крајот на 2011 година е усвоен закон кој ги регулира статусот, правата и бенефициите на цивилните и воените жртви од војната. Имено, предвидено е дека за стекнување на статус на цивилен и/или воен заробеник, е доволен престој во логор.

Косово бележи напредок и во поглед на репаративните мерки за жртвите на кршење на човековите права вон вооружените судири, но поврзани со нив. Таму во 2010 година е донесен Закон за правата на поранешните политички затвореници и прогонетите, со кој се регулира правниот статус, правата и бенефициите на оваа бројна категорија на жртви.

Во сите пост-југословенски држави и натаму на сила се дискриминирачки одредби на закони кои ги регулираат статусот, правата, и бенефициите на жртвите од војната, а кои се понеповолни за цивилите во однос на борците, гледано од аспект на условите за стекнување статус на инвалид од војната, висината на надоместокот и вклучените бенефиции.

И покрај огромниот број тужбени барања за надомест на штетата кои се поднесени пред судовите ширум регионот, и натаму мошне мал е бројот на жртвите кои успеале, по судски пат, да го остварат надоместот за штетата која им е нанесена во текот на вооружените судири. Ова се должи на долгото траење на постапките, толкувањето на законските одредби кои ја регулираат застареноста на побарувањето на штета од жртвата, воспоставувањето на исклучително високи стандарди на

докажување, непримерен однос кон жртвите, како и прогласувањето на судовите за ненадлежни. Оттаму, сè почесто заштита на своите права жртвите бараат пред меѓународните институции. Европскиот суд за човекови права во 2010 година донесе првостепена пресуда во случајот на десетмината „избришани“ граѓани против Словенија, во која беше констатирано дека државата во овој случај ја прекршила Европската конвенција за човекови права, со што се отвори можност за регулирање на статусот на овие лица во Словенија во наредниот период.

Како и во предходниот период, во речиси сите пост-југословенски држави се градат спомен-обележја исклучиво во знак на сеќавање на жртвите-припадници на мнозинскиот народ. Единствено во Црна Гора е изграден споменик посветен на сите цивилни жртви настрадани во вооружените судири 1991-2001 година. Мал број вакви споменици се резултат на приватни иницијативи, или на напорите на самите семејства на жртвите, без какво било учество на властите, а често и без неопходните дозволи. Во неколку случаи, властите ги забрануваа, или ги отстрануваа овие спомен-обележја.

II. Судањата за воени злосторства пред домашните судови

Освен во Република Македонија, во другите пост-југословенски држави се спроведуваат судења за воени злосторства во вооружените судири од јануари 1991 година до јуни 1999 година. За сите судења е карактеристично дека траат долго и дека оштетените не се информирани за текот на постапката.

Македонија во 1996 година го донесе Кривичниот законик, во кој се третираат и воените злосторства.

1. Капацитети

За процесуирање на воените злосторства надлежно е Специјалното судско одделение за дела на организиран криминал и корупција во рамките на Основниот суд Скопје 1.⁴ За второстепените одлуки надлежни се Врховниот и Апелациониот суд на

⁴ Законот за измените и дополнувањата на законот за судови, член 2. *Службен весник на Република Македонија*. бр. 35/2008.

Република Македонија. Основниот суд Скопје 1 е надлежен и за постапките кои се во надлежност на МКСЈ.⁵ Основниот суд Скопје 1 е специјално опремен и располага со судница која ги исполнува највисоките технички стандарди. За предметите на воени злосторства, за организиран криминал и корупција, задолжени се 11 судии и 24 цивилни службеници.⁶ Нема вработени во правосудството кои се исклучиво надлежни за воени злосторства.

Ингеренции за истражување и кривично гонење за воени злосторства има Специјалното одделение за следење и откривање на криминални активности при Основното јавно обвинителство, кое е задолжено за организиран криминал и корупција. Обвинителството е со седиште во Скопје, и е надлежно за цела Република Македонија.⁷ Во предметите по обвиненија за воени злосторства постапувале вкупно 11 обвинители, кои се исто така одговорни и за предмети за организиран криминал и за корупција.⁸

2. Статистика

По потпишувањето на Охридскиот рамковен договор на 13 август 2001 година, со кој официјално заврши вооружениот судир, во текот на 2002 година се покренати четири постапки за воени злосторства.⁹ Во сите тие постапки Обвинителството ги третираше припадниците на Ослободителната народна армија на Албанците (ОНА).

Предметот *Градежни работници* се однесува на киднапирањето на пет работници на градежното претпријатие *Маврово* на 7 август 2001 година, кои биле се измачувани осум часови од страна на припадниците на ОНА. Предметот *Липковска брана* се однесува на четириесетдневното запирање на дотекот на вода за пиење во градот Куманово, со затворање на вентилите на кумановскиот водовод кај Липковското езеро, кое во тој период беше под контрола на ОНА. Предметот

⁵ Закон за соработка на Република Македонија и Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија (МКСЈ), член 26. став 2, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 73/2007

⁶ Официјални податоци од Основниот суд 1 Скопје, http://osskopje1.mk/cms/FCKEditor_Upload/File/WVr/osm.html.

⁷ Јавното обвинителство на Македонија е концепирано на следниот начин: Јавно обвинителство на република Македонија, Вишо јавно обвинителство, Основно јавно обвинителство за гонење за организиран криминал и корупција и Основно јавно обвинителство. Закон за јавно обвинителство, *Службен весник на Р. Македонија* бр 150, 12.12.2007. член 15, став 2.

⁸ Информацијата е добиена од Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција, 28. декември 2011. година

⁹ Фонд за хуманитарно право, БИРН и Документа, Транзициската правда во постјугословенските земји:Извештај за 2009. година, стр.17

Непроштено е, исто така, случај на киднапирање, и тоа на 12 цивили во јули 2001 година, кои припадниците на ОНА ги грабнале од повеќе локации во подрачјето на Тетово. Во предметот *Водство на ОНА* применет е принципот на командна одговорност, и тоа со обединето обвинение за повеќе воени злосторства, обвинет е комплетниот врв на ОНА (10-20 лица).¹⁰

Во септември 2002 година, обвинителството на МКСЈ ја презеде надлежноста за водење на четирите предмети.

Освен преземените предмети од 2002 година, во текот на 2004 година Обвинителството на МКСЈ отвори истрага и против некогашниот министер за внатрешни работи, Љубе Бошковски, и тогашниот припадник на МВР, Јохан Тарчуловски, за воени злосторства во селото Љуботен, извршени во август 2001.¹¹ По тој повод, во јануари 2005 година тогашниот премиер Владо Бучковски изјави дека „недамнешната македонска историја ќе биде искривена доколку МКСЈ покрене истрага само за еден предмет.“¹² Али Ахмети, претседателот на Демократската унија за интеграција (ДУИ), изјави дека би било добро МКСЈ да ги заврши тие предмети, но напомена дека, всушност, само еден случај „заслужува истрага“ (реферирајќи на предметот со мавровските работници), додека останатите три наводно потпаѓаат под Законот за амнестија.¹³

Три години подоцна МКСЈ ја запре истрагата и во февруари 2008 година четирите предмети во кои се теретеа припадниците на ОНА, повторно ги врати на постапување пред македонското правосудство. Тогашната главна обвинителка на МКСЈ, Карла дел Понте (Karla Del Ponte), изјави дека Трибуналот немал друг избор бидејќи Советот за безбедност при ОН барал сите истражни постапки да бидат завршени до крајот на 2007 година.¹⁴

Вратените предмети најнапред беа преведени од англиски и македонски на албански јазик, а потоа Министерството за правда предметите му ги достави на

¹⁰ Предметот Вејце – убиството на припадници на македонските безбедносни сили; предметот Бриони – минирање на хотелот заедно со двајца врзани чувари, и предметот Челопек – убиство на два цивили.

¹¹ Обвинителот на МКСЈ против Бошковски и Тарчуловски, интернет страница на МКСЈ, http://www.icty.org/case/boskovski_tarculovski/4.

¹² Меѓународна кризна група, Извештај за Европа бр. 41 – Македонија: тетеравење кон Европа, стр. 3

¹³ Исто

¹⁴ Хашкиот трибунал ги врати четирите случаи во Македонија, интернет страница SE Times.

Обвинителството (јуни/јули 2008).¹⁵ Основното јавно обвинителство, после извршената процедура и заведување на предметите, материјалот го проследи до истражното одделение на Основниот суд Скопје 1.

Основниот суд Скопје 1 изјави дека од Основното обвинителство му се доставени само три предмети (*Градежни работници, Липковска брана и Непростено*), но дека никогаш не им е доставен предметот *Водството на ОНА*.¹⁶ Од друга страна, Обвинителството тврди дека предметот *Водството на ОНА* се наоѓа во истражна постапка во Основниот суд 1 Скопје.¹⁷ Обвинителството покрена обвинение само во предметот *Градежни работници*. Другите два предмета останаа во истражна постапка, додека предметот *Водството на ОНА* “се загуби“ на патот меѓу Обвинителството и истражните органи. На крајот, со усвојувањето на автентичното толкување на Законот за амнестија во јули 2011 година, правната постапка се прекина за сите четири случаи.

Злосторствата над Албанците сè уште не се процесуирани. Предметот *Јама* веќе со години се наоѓа во Основното јавно обвинителство, и согласно автентичното толкување на Законот за амнестија ќе биде затворен.¹⁸ Во областа Јама (меѓу Кичево и Дебар) пронајдена е гробница со четири тела на лица кои исчезнале во 2001 година: Радосав Гинов, бугарски државјанин, и тројца Албанци од Македонија – Ислам Велиу, Хајредин Халими, и Ибрахим Велиу. Обвинителството не покрена обвинение поради недостаток на докази. Осомничени за убиството на овие лица се неименувани припадници на безбедносните органи.

3. Амнестија на воените злосторства

На иницијатива на албанските политички партии (Демократската партија на Албанците – ДПА и Демократската унија за интеграција – ДУИ) на 19 јули 2011 година во Собранието на Република Македонија беше покрената постапка за мнозинска поддршка на барањето за автентично толкување на Законот за амнестија. Истиот ден,

¹⁵ Интервју со Бисера Лазарова, стручна соработничка во Јавното обвинителство на Македонија, 23. декември 2011. година.

¹⁶ Телефонски разговор со Владимир Туфегџиќ, портпарол и истражен судија во Одделението за борба против организиран криминал и корупција, Основен суд 1 Скопје, 23. декември 2011. година.

¹⁷ „Каде залута предметот со водството на ОНА?“, интернет страницата на Дневник, 15 септември 2011. <http://www.utrinski.com.mk/default.asp?ItemID=05E04FE092AE4C934690E20E0F752D>.

¹⁸ „По хашките случаи, се закопа и Јама?“, интернет страница Дневник 29.јули 2011., <http://www.dnevnik.com.mk/?ItemID=F46D93FB5374CB448DC5E8085CA87B71>.

иницијативата е усвоена со 63 гласови *за* и 29 *против*, со што практично се запреа сите судски дејствија и потрагата по кривичната правда за тешки повреди на човековите права во текот на вооружениот судир во Македонија.¹⁹

Законот за амнестија беше донесен во 2002 година, седум месеци по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, со што беше овозможена амнестија на припадници на вооружените формации за кои постоело сомневање дека направиле кривични дела во конфликтот, заклучно со 26 септември 2001 година.²⁰ Според овој закон, амнестијата не се однесуваше на обвинетите против кои имаше поведено постапка пред МКСЈ. ДПА во 2009 година поднесе барање до Владата на Република Македонија за автентично толкување на Законот за амнестија, но во тој момент Владата не го прифати предлогот.²¹ Истото барање во 2011 година го поднесе ДУИ и доби позитивен одговор, најпрвин од Владата, а потоа и во Собранието.

Автентичното толкување на Законот за амнестија овозможи амнестијата да се примени и на осомничените во предметите кои МКСЈ за постапување ги врати во Македонија.

Amnesty International остро го осуди таквото толкување и примена на Законот за амнестија како кршење на меѓународното хуманитарно право. Правото на жртвата да ја дознае вистината и да добие правда не смее да биде предмет на политички договор, а роднините на сите исчезнати лица мораат да ја дознаат каква судбината на нивните најблиски.²²

Меѓу оние кои се ослободени од кривична одговорност врз основа на примената на автентичното толкување на Законот за амнестија има и високи политички функционери. Али Ахмети, претседателот на ДУИ, политичката партија која ја покренала иницијативата за примена на амнестијата и врз сторителите на злосторства во т.н. Хашки предмети, беше меѓу осомничените во предметот *Водството на ОНА*. ДУИ партиципира во владеачка коалиција во подолг период - најнапред, во коалиција со

¹⁹ Стенографски белешки од четвртата седница на Собранието на Р.Македонија, 19. јули. 2011. година, стр. 53.

²⁰ Закон за амнестија, член 1 *Службен весник на Р. Македонија*, бр 18/2002.

²¹ Стенографски белешки од четвртата седница на Собранието на Р. Македонија, 19. јули 2011. година, стр 3.

²² Amnesty International, "Macedonia Time to deliver justice to the victims of war crimes", PR 1 Septembar 2011

<http://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/macedonija-time-deliver-justice-viktims-war-crimes-2011-09-01>

Социјалдемократскиот сојуз на Македонија (СДСМ) по изборите од 2002 година, а подоцна од 2008 година е во коалиција со другата македонска партија, ВМРО-ДПМНЕ. Ахмети беше политички лидер на ОНА. Висок функционер од истата партија е и Садула Дураку, поранешен министер за земјоделство и пратеник во Парламентот, кој пак беше меѓу осомничените во предметот *Липковска брана*, а денес е градоначалник на Липково.

Амнестиран е и Даут Реџеџи, осомничен за злосторствата опфатени со предметот *Непроштено*, кој е активен политичар.

4. Заштита на сведоците

Заштитата на сведоците е регулирана со Законот за заштита на сведоците (2005). Со него се уредуваат процедурата и мерките за заштита на сведоците, и овозможувањето поддршка на сведоците, а се применува за постапки во сите видови кривични дела кај кои постои реална основа за загрозеност на лицата во постапката.

Согласно овој закон, формиран е Совет за заштита на сведоците, составен од претставници на Врховниот суд, Јавното обвинителство и Министерството за правда, како и од директорот на Управата за извршување на санкции при Министерството за правда и раководителот на Одделението за заштита на сведоци.²³ Една од можните мерки на заштита, која е предвидена со Законот, е промената на идентитетот.²⁴

Во врска со воените злосторства, четири лица беа потенцијални сведоци во предметот *Градежни работници*, но тој случај е затворен по автентичното толкување на Законот за амнестија.²⁵

²³ Закон за заштита на сведоците, член 6. Службен весник на Р. Македонија бр. 38/2005.

²⁴ Исто, член 10

²⁵ Исто

III Институционални реформи

1. Лустрација

Со измените и дополнувањата на Законот за определување дополнителен услов за вршење јавна функција од 2011 година, утврдена е обврската и за свештениците, новинарите, активистите на невладините организации, адвокатите и научните работници, да достават изјави дека не соработувале со службите за безбедност. Истите требаше да се достават до Комисијата за верификација на фактите во периодот од 1 септември 2011 до 31 јануари 2012 година.²⁶ Во меѓувреме пред Уставниот суд е поведена постапка за испитување на уставноста на новите одредби, но до крајот на 2011 година немаше решение.

До Комисијата за верификација на фактите во периодот од нејзиното основање (2009) до средината на јули 2011 година се доставени вкупно 11.009 изјави.²⁷ Носители на јавни функции поднеле 3.602 изјави, лица кои биле на јавни функции (а сè уште се живи) 5.113 изјави, а кандидати за јавни функции 2.294 изјави.²⁸ До крајот на 2011 година, Комисијата проверила околу 6.000 изјави, а за околу 40 лица утврдила дека соработувале со безбедносните служби.²⁹ Ингеренциите на Комисијата престануваат оној момент кога ќе утврди дали лицето кое поднело изјава соработувало со безбедносните служби или не. Потоа судските органи се надлежни за пресудите, односно да ја потврдат, или да не ја потврдат таа соработка со безбедносните органи и да одредат санкции, како и дали тие лица имаат, или немаат право да извршуваат јавна функција.³⁰

Двете најголеми албански партии, Демократската партија на Албанците (ДПА) и Демократската унија за интеграција (ДУИ) во 2010 година влегоа во отворена политичка конфронтација поради апсењето на Хисен Муслиу, поранешен припадник

²⁶ Соопштение на Комисијата за верификување на фактите, 10. ноември 2011. година <http://www.kvf.org.mk/mk/soopstenija.html>.

²⁷ До крајот на 2009, година до Комисијата беа доставени 250 изјави на функционери (Фонд за хуманитарно оправо, Документа& БИРН, *Транзициската правда во пост-југословенските држави: Извештај за 2009 година, стр.24*) значи дека во 2010 и во 2011. Комисијата обработила повеќе од 10.700. изјави.

²⁸ Извештај на Комисијата за верификација на фактите, 15 јануари 2011 – 15. јули 2011, стр. 17.

²⁹ Интервју со Агим Мехмети, заменик-претседател на Комисијата за верификација на фактите, 22. декември 2011. година.

³⁰ Исто

на државната безбедност. Муслиу, кој е симпатизер на ДПА, обвинет е за изработување на досиеја за припадниците на ДУИ (партија која е на власт), за кои Комисијата утврди дека се фалсификат.³¹ Контроверзи го следеа и случајот на Владимир Милчин, универзитетски професор и директор на Фондацијата отворено општество. Во текот на одлучувањето за неговиот случај, тројца членови на Комисијата (предложени од страна на опозицијата) ја напуштија седницата со образложение дека „еден информативен разговор не е доволно силен доказ за некој да биде прогласен за кодош“. Милчин вложи приговор на одлуката на Комисијата затоа што го прогласи за соработник на службите, во која изјави дека не бил соработник на тајната служба, туку дека е нејзина жртва.³²

2. Парламентарни расправи

Двете најголеми македонски политички партии, Внатрешна македонска револуционерна организација - Демократска партија за македонско национално единство (ВМРО-ДПМНЕ) и Социјалдемократскиот сојуз на Македонија (СДСМ), имаа крајно спротивставени ставови во врска со одлуката на Собранието на Република Македонија во однос на автентичното толкување на Законот за амнестија. ВМРО-ДПМНЕ го поддржа процесот на амнестирање на предметите кои според правилото 11бис на Статутот на МКСЈ му се отстапени на македонското правосудство, притоа сметајќи го како позитивен чекор напред кон целосно помирување во Република Македонија.³³ СДСМ, како опозициона партија, се противеше на ова сметајќи дека ваквото толкување на амнестијата е целосно неприфатливо и дека со тој чин извршителите добиваат награда наместо казна.³⁴

Само неколку часа пред да биде усвоено автентичното толкување кое овозможи поширок опфат на амнестијата, еден од пратениците на СДСМ, Андреј Петров, изјави

³¹ „Нова рунда во ’лустрациската војна’ ДУИ – ДПА“, интернет страница на Радио Слободна Европа, 23. ноември 2010. година, <http://www.Makdenes.org/content/article/2228635.html>.

³² „Комисија за лустрација: Милчин бил соработник на тајните служби“, интернет страница Дневник, 4. август, 2011. година, <http://www.com.mk/default.Asp?ID=0BFB6DA05A0AA94094DF461E82B8481C>.

³³ Погледнете го првото поглавие на овој извештај, каде што е образложен процесот на амнестија на таканаречените Хашки предмети.

³⁴ Интервју со Дане Талевски, политички аналитичар, 27. декември 2011. година.

дека тоа ја загрозува правната држава во Македонија и дека несомнено оваа одлука ќе остави неизбришлива трага во македонската историја.³⁵

Собраниските дебати кои се однесуваат на Хашките случаи се интензивираа во текот на јули 2011 година. Пратениците на СДСМ, Весна Бендевска и Марјанчо Николов, во тој период, изнесоа ставови во кои посочија дека станува збор за политички договор меѓу Никола Груевски (премиер на Република Македонија и лидер на ВМРО-ДПМНЕ) и Али Ахмети (лидер на Демократската унија за интеграција – Bshkimi Demokratik per Integrim [ДУИ], водечка албанска партија)³⁶, додека пак Николов отиде чекор понатаму и рече дека со тој договор се суспендирани институциите на Република Македонија, а политиката и власта се ставиле над судството³⁷. Јани Макрадули, исто така од СДСМ, ја обвини Владата дека со својот позитивен став во однос на амнестијата го погази правото и ги амнестираше оние кои се одговорни за киднапирањата и за убиствата на македонските граѓани во 2001 година.³⁸

Албанските пратеници, особено од ДУИ, коалиционен партнер на ВМРО-ДПМНЕ во Владата, беа активни во обидите да образложат зошто беше неопходна амнестијата за случаите префрлени на македонското правосудство од страна на МКСЈ. Сузана Салиу (ДУИ) тврдеше дека „Хашкот суд ја завршил својата работа, проценил дека во досиејата кои им се пратени нема елементи за гонење на тешки дела против човештвото, и донел решение кое и е познато на домашната и на меѓународната јавност.“³⁹

3. Медиумите и известувањето за воените злосторства

Во Македонија не постои случај каде што новинарите се поврзуваат со поттикнување на омраза по етничка основа која се однесува на негирањето на воените

³⁵ Стенографски белешки од 4., седница на Собранието на Р. Македонија, 19. јули 2011. година, стр.9.

³⁶ Стенографски белешки од 8. седница на Собранието на Р.Македонија, 29. август 2011. година стр.8

³⁷ Стенографски белешки од 12. седница на Собранието на Р.Македонија, 15 октомври 2011. година, стр. 30

³⁸ Стенографски белешки од 15. седница на Собранието на Р.Македонија, 25. ноември 2011. година, стр. 2.

³⁹ Стенографски белешки од 4. седница на Собранието на Р.Македонија, 19. јули 2011. година, стр. 11.

злосторства.⁴⁰ Текстовите кои се однесуваат на конфликтот и воените злосторства се многу ретки, а кога има известувања на оваа тема, медиумите секогаш ги ставаат во контекст на актуелните политичките констелации.⁴¹ Се забележува пораст на интересот на медиумите за воените злосторства во втората половина на 2011 година, што всушност е полсеидица на автентичното толкување на Законот за амнестија.

IV. Утврдување на фактите и кажување на вистината

1. Процесот РЕКОМ

Регионалната коалиција на невладини организации и здруженија на жртви за основање на Регионална комисија за утврдување на фактите за воените злосторства (РЕКОМ)⁴², во 2010 година влезе во финална фаза од консултативниот процес во однос на мандатот, целите, и задачите на Регионалната комисија. Во текот на 2010 година, Коалицијата зајакна со придружување на невладини организации и здруженија на жртви од Македонија и Словенија.⁴³

На консултативните собири и регионалните форуми за транзициона правда, од мај 2010 до март 2011 година, предмет на расправа беше Нацрт-статутот на РЕКОМ, целите и задачите, предметот на работа, составот на комисијата и начинот на избор на членовите, овластувањата на комисијата, и друго.⁴⁴

⁴⁰ Интервју со Катерина Нешкова, новинарка на Нова Македонија, 13. декември 2011. година.

⁴¹ Интервју со Катерина Нешкова, новинарка на Нова Македонија, 20. февруари 2012. година.

⁴² Коалицијата за РЕКОМ во декември 2011. година броеше 1820 членови: 348 невладини организации, 59 здруженија на жртви и членови на семејства на жртви, 12 здруженија на ветерани, 24 медиуми, 8 верски организации, 11 организации како што се политички партии, ограноци и одбори на политички партии, организации на локалната управа и 1358 поединци од редовите на жртви, на религиозни заедници, уметници, писатели, режисери и други. Коалицијата во БиХ до крајот на декември 2011. вклучуваше 360 членови, во Црна Гора 156, во Хрватска 174, на Косово 402, во Македонија 37, во Словенија 22 и во Србија 669 членови. Процес РЕКОМ: Извештај мај 2006 – октомври 2011. http://zarekom.org/documentyaz/Izvestaj-o-Procesu-REKOM-za-period-od-maja-2006-do-avgusta-2011_.sr.html.

⁴³ Кон половината на 2010. година во консултативниот процес се вклучија невладини организации, здруженија на жртви и на ветерани од Македонија, а во септември истата година и невладини организации и здружението на Избришаните од Словенија. *Исто*.

⁴⁴ Во тој период вкупно беа одржани 55 консултативни собири (50 консултации на сите нивоа во 2010 година, и тоа: 16 локални, 17 национални и 15 регионални консултации. Во 2011 година имаше пет консултации и тоа: три национални и две регионални) со различни категории учесници и два регионални Форума за транзициска правда, во Нови Сад во март 2010., во Загреб во октомври 2010. и еден меѓународен во Сараево во јуни 2011. година.

На почетокот на 2010 година Коалицијата за РЕКОМ формираше Работна група од експерти, со задача да ги анализираат предлозите и препораките од учесниците на сите консултативни средби кои се одржаа во текот на четиригодишниот консултативен процес.⁴⁵ Сериозни расправи предизвикаа одредбите за овластувањата на РЕКОМ, односно можноста Комисијата да врши правна квалификација на воените злосторства. Сепак, заедничкиот став дека постои можност да се основа тело кое би ја прекинало практиката на селективно толкување на фактите за минатото и за манипулација со бројките на жртвите, придонесе Коалицијата за РЕКОМ на Собранието одржано во март 2011 година да го усвои Предлог-статутот на РЕКОМ.

Во текот на мај и јуни 2011 година, Коалицијата за РЕКОМ собра 543.870 потписи на поддршка за основање на РЕКОМ, од граѓаните на сите пост-југословенски држави.⁴⁶ Коалицијата за РЕКОМ на крајот од јуни 2011 година ја предаде петицијата за основање на Комисијата и Предлог-статутот на претседателите на Хрватска, Црна Гора, Словенија и на членот на Претседателството на БиХ, Жељко Комшиќ.

Во овој период иницијативата за основање на РЕКОМ доби декларативна поддршка од некои од највисоките претставници на власта и на политичката елита во пост-југословенските држави. Меѓу другите, од Претседателот на Хрватска, Иво Јосиповиќ, од тогашниот Претседател на Србија, Борис Тадиќ, од Претседателот на Словенија, Данило Тирк, како и од претседателот на Владата на Косово, Хашим Тачи.⁴⁷

⁴⁵ Заедно со предлозите и со сугестиите на учесниците на консултативниот процес, анализирани се и статутите на други комисии, законодавството на пост-југословенските држави, извори од меѓународното хуманитарно и кривично право и меѓународни правни документи. Процес РЕКОМ: Извештај мај 2006-2011. Достапно на http://zarekom.org/documents/Izvestaj-o-Procesu-REKOM-za-period-od-maja-2006-do-avgusta-2011_.sr.html.

⁴⁶ Во Босна и Херцеговина собрани се 122.540 потписи за поддршка, во Хрватска 19.674, во Црна Гора 31.060, во Србија 254.625, на Косово 100.566, во Словенија 5346 и во Македонија 19.059 потписи, интернет страница на Коалицијата за РЕКОМ, <http://zarekom-org/documents/Kampanja-prikupljanja-potpisa-izvestaj-april-jun-2011.sr.html>.

⁴⁷ „Претседателот Јосиповиќ ја поддржа Иницијативата за РЕКОМ“ Соопштение на Коалицијата за РЕКОМ, 30.08.2010. година

<http://zarekom.org/vesti/Predsednik-Josipovic-podrzao-Inicijativu-za-REKOM.sr.html> „Претседателот Тадиќ ја поддржа Иницијативата за РЕКОМ“, Соопштение на Коалицијата за РЕКОМ, 30.08.2010. година

<http://zarekom.org/vesti/Predsednik-Tadic-podrzao-Inicijativu-za-REKOM.sr.html>. Извештај „1.000.000 потписи за РЕКОМ“, Иницијативата на младите за човекови права на Србија и Иницијативата на младите за човекови права на Хрватска.

http://www.zarekom.org/uploads/documents/2011/07/i_1534/f_2091.pdf.

Голем број претседатели на политички партии, пратеници во парламентите, министри, уметници, и писатели, со своите потписи дадоа поддршка за основање на РЕКОМ.⁴⁸

Голема поддршка за основање на РЕКОМ дадоа и 146 уметници, интелектуалци и професори на универзитетите од сите пост-југословенски држави, кои јавно ги повикаа претседателите на БиХ, Црна Гора, Хрватска, Косово, Македонија, Словенија, и Србија да го поддржат процесот на основање на РЕКОМ.⁴⁹

Основањето на РЕКОМ го поддржаа и институциите на Европската Унија. Исто така, Пододборот за човекови права на Европскиот парламент на заседанието одржано на 30 Септември 2010 година даде целосна поддршка за основање на РЕКОМ, додека пак Европскиот Парламент во Резолуцијата усвоена во јануари 2011 ги повика Србија и другите земји да дадат поддршка за основање на оваа регионална комисија.

Парламентарното собрание на Советот на Европа на почетокот на 2011 година го усвои извештајот на известувачот на Комитетот за надворешни работи на Советот на Европа, кој ги повика „сите земји во регионот на поранешна Југославија да учествуваат во основањето на РЕКОМ, независно од нивниот статус, за комисијата да ја оствари предвидената функцијата, односно да придонесе во процесот на помирување

⁴⁸ Во БиХ со свој потпис за основање на РЕКОМ се придружија: потпретседателот на Федерацијата БиХ, Мирсад Кебо, претседателот на СДА, Сулејман Тихиќ, градоначалникот на Сараево, Алија Бехмен, министерот за култура, Салмир Каплан, претседателот и потпретседателот на Федерацијата БиХ, Живко Будимир и Светозар Пудариќ, министерот за безбедност на БиХ, Садик Ахметовиќ, претседавачот на Советот на Општина Ценатр Сараево, Славен Ковачевиќ, писателот Иван Ловреновиќ, режисерите Дино Мустафиќ и Денис Тановиќ, поетесата и писателка Ферида Дураковиќ, актерот Ермин Браво, режисерот Харис Пашовиќ и други. Од Хрватска основањето на РЕКОМ, покрај другите, го поддржаа градоначалникот на Вуковар и член на СДП, Жељко Сабо, градоначалниците на Пореч и на Карловац, Еди Штефанчиќ и Дамир Јелиќ, поранешниот претседател на Република Хрватска, Стјепан Месиќ, писателот Слобидан Шнајдер и др. Во Србија со свои потписи основањето на РЕКОМ го поддржаа претседателот на Собранието на Војводина, Шандор Егереш, потпретседателката на Народното собрание на Република Србија, Јудита Поповиќ, градоначалникот на Бујановац, Шаип Камбери, потоа претседателот на либерално-демократската партија Чедомир Јовановиќ, претседателот на Лигата на социјалдемократите на Војводина, Ненад Чанак, претседателот на Партијата за демократско делување Риза Халими, претседателот на Здружените региони на Србија, Млаѓан Динкиќ, потпретседателката на ДС, Јелена Триван, повереникот за информации од јавно значење, Родољуб Шабиќ и други. На Косово свои потписи дале министерот за здравство во предходниот состав на Владата, Ферид Агани [Ferid Agani], пратеничката во Собранието на Косово, Рада Трајковиќ, претседателот на најголемата опозициска партија, Демократскиот сојуз на Косово (ДСК), Иса Мустафа [Isa Mustafa], потпретседателот на Алијансата за иднината на Косово Ардијан Гјини [Ardijan Gjini], а во Црна Гора пратеничките клубови на Социјалдемократската партија, Бошњачката партија, Социјалистичката народна партија, Нова српска демократија, Демократската партија на социјалистите и албанските партии. Во Македонија поддршка за основање на РЕКОМ даде пратеникот на ВМРО-ДПМНЕ, Влатко Ѓорчев, а во Словенија претседателот на Државниот збор (парламент) Павел Гантар, омбудсменката Зденка Чебашек Травник, како и пратениците во Европскиот парламент, Јелко Кацин и Тања Фајон.

Исто

⁴⁹ Писмото на поддршка од интелектуалците и писателите за основање на РЕКОМ <http://www.zarekom.org/documents/Pismo-podrske-intelektualaca-i-umetnika-osnivanju-REKOM-a.sr/html>

и признавање на жртвите“, а потоа е усвоена Резолуцијата 1786 (2011) со која се дава целосна поддршка на оваа невладина иницијатива.⁵⁰ Покрај тоа, Европската комисија во октомври 2011 година го вклучи РЕКОМ во својата Стратегија за проширување, како и во извештаите за земјите од Западен Балкан, притоа поздравувајќи ја нивната поддршка за основање на РЕКОМ како важен елемент за напредок во европските интеграции на кандидатите за членство во ЕУ.⁵¹

Во втората половина на 2011 година, процесот РЕКОМ постепено се префрла од ниво на невладин сектор во институционалната сфера, односно на политичко ниво.⁵² Формиран е и Регионален тим на јавни заговарачи кој во декември 2011 година се состана со претседателот на Црна Гора, Филип Вујановиќ.⁵³ После тој состанок, претседателот Вујановиќ им упати личен повик на претседателите на државите во регионот, да дадат своја поддршка за основање на РЕКОМ, и истата да ја конкретизираат така што ќе започнат процедура за испитување на правните можности за основање на РЕКОМ.

2. Решавање на судбината на исчезнатите лица

Досегашната соработка меѓу државите во регионот се темели на Договорот од Неум, потпишан на 18 јуни 2004 година помеѓу Босна и Херцеговина, Република Хрватска и Србија, со што практично започна соработката на оперативно ниво меѓу земјите потписнички.⁵⁴ Србија и БиХ немаат потпишано меѓусебен договор за соработка во областа на потрагата по исчезнатите. На 13 октомври 2011 година во Сараево е одржан регионален состанок на службите за потрага по исчезнатите од БиХ,

⁵⁰ Resolution 1786 (2011): Reconciliation and political dialogue between the countries of the former Yugoslavia, интернет страница на Парламентарното собрание на Советот на Европа, <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=Dokuments/AdoptedTehst/ta11/ERES1786.htm>.

⁵¹ „Иницијативата за РЕКОМ вклучена во Стратегијата за проширување и во извештаите на Европската комисија“, соопштение на Коалицијата за РЕКОМ, 20.10.2011. година <http://zarekom.org/vesti/Inicijativa-za-REKOM-ukljucena-u-Strategiju-prosirenja-i-izvestaje-Evropske-komisija,sr.html>.

⁵² Од излагањето на Наташа Кандиќ за време на посетата на претседателот на Црна Гора, Филип Вујановиќ, !Глас на Иницијативата за РЕКОМ бр.2/2011.стр.20.[http://zarekom.org/Glas-Inicijative-za-REKOM-2/2011_sr.html](http://zarekom.org/Glas-Inicijative-za-REKOM/Glas-Inicijative-za-REKOM-2/2011_sr.html).

⁵³ Во регионалниот тим на јавните заговарачи се професорот на Универзитетот во Сараево, Здравко Гребо и режисерот Дино Мустафиќ од Сараево, професорот на Универзитетот во Загреб, Жарко Пуховски, извршната директорка на ФХП од Белград, Наташа Кандиќ и новинарот Динко Грухоњиќ од Нови Сад, новинарите Драгољуб Душко Вуковиќ од Подгорица и Игор Мекина од Љубљана и професорката на Филозофскиот факултет во Скопје, Билјана Ванковска.

⁵⁴ Одговор преку и-меил на Лејла Ченгиќ, портпаролка на Институтот за исчезнати лица, 20. јануари 2012, година.

Србија, Црна Гора, Македонија, Хрватска и Албанија. Цел на состанокот беше постигнување заеднички договор за соработка во делот на префрлањето на надлежноста за размена на податоци за исчезнатите лица, каде што надлежноста на Меѓународниот комитет на Црвениот крст, се префрла на националните служби за потрага по исчезнатите.⁵⁵

Решавањето на судбината на исчезнатите лица во Македонија официјално не бележи промени во однос на опишаната состојба во Извештајот на ФХП, Документа и BIRN за 2009 година: *Транзициона правда во пост-југословенските земји*.

Неизвесната судбина на исчезнатите лица во Македонија е во тесна корелација со проширената амнестија, до која дојде по пат на автентично толкување на Законот за амнестија во средината на 2011 година. Во МВР тврдат дека, и покрај тоа што амнестираните имаат право да не се изјаснуваат за злосторствата, потрагата по исчезнатите лица не е запрена.⁵⁶

Од вкупно 22 лица исчезнати во судирите од 2001 година, според податоците на Меѓународниот комитет на Црвениот крст (МКЦК), уште 14 лица се сметаат за исчезнати.⁵⁷ Евиденцијата на МВР покажува дека уште 16 лица се сметаат за исчезнати.⁵⁸ До денес во Македонија се идентификувани посмртните останки на четворица Македонци⁵⁹, тројца Албанци⁶⁰ и еден бугарски државјанин.⁶¹ Во 2003 година во рамките на Собранието беше основана Комисија за утврдување на судбината на исчезнатите и на киднапираните лица од 2001 година, меѓутоа таа не ги даде очекуваните резултати.⁶²

⁵⁵ Регионален состанок на службите за потрага, интернет страница на ICMP, <http://www.rcsbh.org/index.php/galeirje?start=5>.

⁵⁶ Информација добиена од Министерството за внатрешни работи, 23. јануари 2012 година.

⁵⁷ Податоци добиени од ICRC ANNUAL REPORT 2009, нема нови податоци во ICRC ANNUAL REPORT за 2010, а извештајот на ICRC за 2011 година не е објавен.

⁵⁸ Информацијата е добиена од Министерството за внатрешни работи, 23. јануари 2012. година.

⁵⁹ Идентификувани се Крсто Гоговски и Васко Михајловски од селото Непроштено и Симеон Јаковски и Димитрије Димовски од Тетово, ексхумирани на подрачјето на Тетово во 2001. година.

⁶⁰ Во Јама на планината Бистра 2004. година ексхумирани се и се идентификувани Албанците Ислам Велију, Хајредин Халими и Ибрахим Велиу.

⁶¹ Телото на бугарскиот граѓанин Радослав Гинов ексхумирано е во јамата на планината Бистра во 2004. година.

⁶² Собраниската комисија ќе ја утврдува судбината на киднапираните, Утрински весник 28,06.2003, <http://star.utrinski.com.mk/?pBroj=1205&stID=5499&pR=2>, отстапено од 9.01.2012.

3. Образовниот систем и настаните од конфликтниот период во 2001

Во сите учебници за основните и средните училишта, заклучно со 2011 година, нема застапени содржини кои се однесуваат на судирот од 2001 година.⁶³ Причина за такво нешто се сè уште поделените ставови во македонското општество околу тоа што навистина се случи во 2001.⁶⁴

V Репарации

1. Материјални репарации

И понатаму нема достапни податоци во однос на згрижувањето на цивилните жртви од конфликтот во Македонија, ниту постојат законски решенија кои ја регулираат оваа област. Бројот на жртвите и повредените, кој се однесува на македонските безбедносни сили во конфликтот во 2001 година е следниот: 43 загинати и 119 повредени припадници на Армијата на Република Македонија (АРМ); 15 загинати и 150 повредени припадници на Министерството за внатрешни работи.⁶⁵

Процесот на исплата на обештетувања на повредените припадници на АРМ и на семејствата на оние припадници кои смртно настрадале во конфликтот, влезе во завршна фаза во текот на 2010-2011 година.

Според Законот за посебни права за припадниците на безбедносните сили на Република Македонија и на членовите на нивните семејства, кој стапи во сила во 2002 година, сите припадници на безбедносните сили и членовите на нивните семејства стануваат носители на одредени права од социјалната, здравствената и образовната сфера.⁶⁶

⁶³ Интервју со Љупчо Спасовски, раководител на педагошката служба во Министерството за образование и наука, 18. јануари 2012.

⁶⁴ Исто

⁶⁵ „Бела книга“, (Скопје), стр. 137-146.

⁶⁶ Закон за посебни права на припадниците на безбедносните сили и на членовите на нивните семејства, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 2/2002 и бр. 17/2003.

Припадниците на АРМ кои биле повредени се обештетени во однос на процентот на инвалидитет⁶⁷, додека семејствата на загиналите се обештетени со по 250.000 денари (околу 4.000 евра) по член на најтесно семејство. Унијата на бранители на Македонија ја критикуваше процедурата на обештетување на семејствата на загиналите, затоа што договорите за надомест на штета помеѓу семејствата и АРМ се потпишувани непосредно по загинувањето на припадниците на армијата.⁶⁸

Заради таквиот начин на обештетување, неколку семејства се обидоа судски да ги преиспитаат тие одлуки, но немаше резултат. Одреден број ранети припадници на АРМ никогаш не побараа обештетување од државата.⁶⁹

Процесот на обештетување на припадниците на полицијата не беше систематски организиран како кај припадниците на АРМ. Припадниците на полицијата кои беа повредени, како и семејствата на загиналите, беа присилени да бараат обештетување по судски пат.⁷⁰ Сè уште има нерешени и спорни барања за обештетување на припадниците на полицијата, и тоа во однос на 9 загинали и 46 повредени полицајци.⁷¹

Едно од отворените прашања за кое не постојат точни податоци, е бројот на жртви кај припадниците на Ослободителната народна Армија на Албанците (ОНА), како и цивилните жртви и материјалните штети кај граѓаните од албанска националност. Од друга страна, ветераните на ОНА и понатаму настојуваат да добијат државна пензија и други социјални поволности, но нивниот проблем се решава со механизмите на социјалната политика, но не и низ системот на пензионирање.

2. Враќање на бегалците и раселените лица и враќање на имотот

Во текот на 1999 година во Македонија пребегаа околу 360.000 бегалци од Косово. Со одлука на Владата на Република Македонија, во март 1999 година тие луѓе добија привремена хуманитарна заштита. Околу 65 % од лицата беа сместени кај

⁶⁷ Обештетувањата се движеа до 1.500.000 денари (24.000 евра).

⁶⁸ Интервју со Ацо Стојановски, претседател на „Унијата на бранители на Македонија“, 20. јануари, 2012. година

⁶⁹ Исто

⁷⁰ Исто. Исто така да се види: Фонд за хуманитарно право, Документа& BIRN, *Транзициона правда во пост-југословенските земји: Извештај за 2009. година*, стр. 80-81.

⁷¹ Интервју со Ацо Стојановски, претседател на „Унијата на бранители на Македонија“, 20. јануари, 2012. година

семејствата, додека останатите, околу 35 %, беа сместени во осум колективни центри изградени за таа намена.⁷² До крајот на 1999 година во Македонија останаа уште 8.103 лица од Косово (претежно Роми) , за тој број во 2002 година се намали на 2.750 лица.

Во 2003 година Владата ја укина привремената хуманитарна помош за бегалците, а во јули истата година македонскиот парламент го усвои Законот за азил и привремена заштита.⁷³ Со Законот се признаваат одредени права во склад со одредбите на Конвенцијата за статусот на бегалците и соодветниот Протокол: сместување, парична помош, здравствена заштита, пензиско-инвалидско осигурување, трансфер на имот, вложен капитал и добивка. Во 2008 година е усвоена „Стратегија за интеграција на бегалците и на странците во Република Македонија“, која е предвидена за периодот од 2008-2015 година. Цел на Стратегијата е помош и поддршка во општествената интеграција на овие категории луѓе, и тоа преку овозможување право на азил и помош при враќањето во земјата од која потекнуваат. Последните податоци на УНХЦР говорат дека Македонија во 2011 година имала 1.398 бегалци.⁷⁴

Во Македонија во 2011 година има 473 внатрешно раселени лица (135 семејства).⁷⁵ Одреден број од овие лица се сместени во колективни центри, а за еден дел од нив Владата обезбеди финансиски средства за закуп на стамбен простор.⁷⁶ Поголемиот дел од раселените лица не сакаат да се вратат во местото од каде што потекнуваат поради безбедносни причини, иако минаа десет години од завршувањето на конфликтот.⁷⁷

⁷² Миграциски профил 2008, Влада на Македонија, 2009. година, стр. 34.

⁷³ Исто

⁷⁴ Интернет страница на УНХЦР <http://www.unhcr.org/pages/49e48d8f6.html>.

⁷⁵ Информација добиена од Министерството за труд и социјална политика, 30. јануари 2012. година

⁷⁶ Исто

⁷⁷ „Раселени доживотно“, интернет страница на *Вечер* 9. јуни 2010/ж.

<http://www.vecer.com.mk/?ItemID=6312BB8579E5F14FA3C69367636D63B5>.

3. Меморијали

И понатаму не постојат заеднички меморијали посветени на македонските и на албанските жртви и/или борци од 2001 година. Меморијалите кои ги изгради албанската заедница во Македонија (повеќето без одобрение од надлежните органи) се значително побројни во однос на меморијалите посветени на припадниците на безбедносните сили.⁷⁸ Не постојат прецизни податоци за вкупниот број на диво изградените меморијали во Македонија.

Одбележувајќи една декада од конфликтот во 2001 година, изградени се неколку спомен-обележја во чест на загиналите припадници на македонските безбедносни структури. Меѓу другите, во октомври 2011 година во централниот дел на Скопје е откриено спомен-обележје во чест на сите паднати македонски бранители од 2001 година, спомен-обележје откриено во Битола во април 2011 годна, наречено „Ангел“, а посветено на седуммина загинати бранители од градот, и спомен-обележје „Карпалак“ во Прилеп, посветено на десетмината загинати бранители од овој град е откриено во мај 2011 година. Чести се случаите на оштетување на спомен-обележјата. Спомен-плочата за загиналите бранители кај местото Карпалак, која е лоцирана на местото каде што се случи овој трагичниот настан, на патот Скопје -Тетово, неколкупати е уништувана и повторно возобновена.⁷⁹

„Музејот на слободата“, попознат како „Музејот на ОНА“ работи од ноември 2008 година во Скопје, но до крајот на 2011 година сè уште не беше регистриран на официјалната листа на музеи во Македонија.⁸⁰ Музејот опфаќа два периода, едниот посветен на 1878 година (Призренската лига), а вториот посветен на борбата на ОНА и на настаните од 2001 година.

⁷⁸ Интервју со Василики Неофотистос (Vasiliki Neofotistos), професорка по антропологија на Универзитетот Бафало, во Њујорк, 17. јануари 2012. година

⁷⁹ „Нова плоча кај Карпалак“, интернет страница на *Нова Македонија*, 4. февруари 2011. година, <http://novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=24118358&id9&prilog=08setIzdanie=22198>.

⁸⁰ Интервју со Скендер Асани, претседател на Здружението на историчари-Албанци во Македонија, еден од иницијаторите за формирање на „Музеј на слободата“, 25. декември 2012. година.

СОДРЖИНА

	Вовед	3
I.	Транзициона правда во пост-југословенските држави	5
	Судења за воени злосторства.....	5
	Институционални реформи.....	13
	Утврдување на фактите и кажување на вистината.....	16
	Репарации.....	17
II.	Судењата за воени злосторства пред домашните судови	19
	1. Капацитети.....	19
	2. Статистика.....	20
	3. Амнестија на воените злосторства.....	23
	4. Заштита на сведоците.....	24
III.	Институционални реформи	25
	1. Лустрација.....	25
	2. Парламентарни расправи.....	26
	3. Медиумите и известувањето за воените злосторства.....	27
IV.	Утврдување на фактите и кажување на вистината	28
	1. Процесот РЕКОМ.....	28
	2. Решавање на судбината на исчезнатите лица.....	31
	3. Образовниот систем и настаните од конфликтниот период во 2001...33	
V.	Репарации	33
	1. Материјални репарации.....	33
	2. Враќање на бегалците и раселените лица и враќање на имотот.....	34
	3. Меморијали.....	36